

พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย

Buddhist Monks and Social Work in Thailand Society

พระครูพิทักษ์ศิลปาคม (นุชิต วชิรวิฑูโธ)

Phrakhru Pitaksillapakhom (NuChit Vajiravuddho)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: nangyai@gmail.com

Received February 12, 2020; Revised February 20, 2020; Accepted April 31, 2020

บทคัดย่อ

พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย ตามนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันที่กำหนดภาระหน้าที่ที่พระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองจะต้องทำไว้ 6 ด้าน ได้แก่ 1) การปกครอง 2) การศาสนศึกษา 3) การเผยแผ่ 4) การศึกษาสงเคราะห์ 5) การสาธารณูปการ และ 6) การสาธารณสงเคราะห์ บทความนี้จะนำเสนอองานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย ดังนี้ 1) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระธรรม เช่น สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 2 เป็นต้น 2) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์: มองในแง่พระวินัยมองในแง่พระวินัย ถ้าพระสงฆ์ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ถือว่าเป็นเดรัจฉานวิชาและเป็นการผิดศีลด้วย เพราะเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตพระสงฆ์ที่ถูกออกแบบมาให้อยู่อย่างเรียบง่ายและให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย 4 ที่ประชาชนถวาย แต่ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์เพื่อช่วยเหลือสังคมจริง ๆ และเพื่อเป็นเครื่องมือนำคนเข้าสู่ศาสนา ก็ถือได้ว่าไม่เป็นการประกอบอาชีพในทางผิดด้วย เดรัจฉานวิชาและไม่ถือว่าเป็นการผิดศีล

คำสำคัญ: พระสงฆ์; งานสังคมสงเคราะห์; สังคมไทย

Abstract

Sangha and social welfare in Thai society under the governmental policy of the Supreme Sangha Council of Thailand assigned to an ecclesiastical administrative officer under 6 aspects called ‘Sangha mission’ i.e. 1) Government 2) Religious Education 3) Disseminations 4) Welfare

Education 5). Public Utilization and 6) Public Welfare. This article will present social work in Thai society as follows:– 1. Sangha and social welfare according to Dhamma such as Sanghahavatthu, and Brahnavihara and 2. Sangha and social welfare according to Vinaya, if a monk using social works as a living tool is regarded as a low art or any study tending to be an obstacle on the way to Nibbàna (Tiracchānavijjā) and against his rudimentary precept because his mentioned conduct goes against monk's lifestyle designed for simplicity and interdependence upon four requisites out of the devotees. Meanwhile he conducts social works utterly with sincere intention and a device for convincing people to Dhamma (spirituality). It is not that wrong livelihood with a low art and not against rudimentary precept.

Keyword: Buddhist Monks; Social Work; Thailand Society

บทนำ

พระสงฆ์เป็นคำรวมที่ใช้เรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุและสามเณร พระภิกษุคือ ผู้ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนประเพณีของคณะสงฆ์ไทย ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2526) พระภิกษุในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทบวชชั่วคราวไม่ถึง 3 เดือน หรือไม่ครบตามพรรษาบวช 3 เดือน จำพรรษา 1 พรรษา หรือมากกว่าแต่ไม่เกิน 5 พรรษาอีกประเภทหนึ่ง บวชเป็นศาสนทายาทสืบพระศาสนา ประเภทหลังบวชเป็น เวลานานจนถึงบวชตลอดชีวิตแบ่งได้ว่าเป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ได้แก่ กรรมการมหาเถรสมาคม และ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตลอดจนเลขานุการเจ้าคณะต่างๆ ที่ปฏิบัติหน้าที่สนอง งานตามความรู้ความสามารถของตน (พระครูปลัดเถรานุวัตร (สุเทพ สุเทวเมธี), 2561)

พระสงฆ์จึงเป็นบุคลากรหนึ่งที่มีบทบาทถูกยกขึ้นมาให้เป็นนักพัฒนา ในอดีตพระสงฆ์จะเป็น นักพัฒนาทางด้านจิตใจคอยให้การอบรมบ่มธรรมะ รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ที่ อาจจะเรียกว่าเป็นสังคมแบบเก่าไปแล้ว และนั่น คือ สิ่งที่เรามองเห็นบทบาทของพระสงฆ์ เพราะมี ภาวะความเป็นผู้นำที่วัดจากศีล คุณธรรมจริยธรรม และความรู้ได้ที่ได้รับความเคารพ และความ น่าเชื่อถือ ในสมัยอดีตจะเห็นได้ว่าการเรียนการให้ความรู้ การแพทย์ การประชุม และการทำกิจกรรม ของชาวบ้านจะอิงอยู่กับวัด คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางและพระสงฆ์ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจด้วย ส่งผลให้เกิดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม 4 ด้าน ได้แก่ 1) ร่วมวางแผน เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหา 2) ร่วมดำเนินการ คือการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมทุน ช่วยเหลือซึ่งกันและ

กัน 3) ร่วมติดตามประเมินผล และ 4) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ เป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากโครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษา (พระนฤพันธ์ ญาณิสโร, 2562) ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น ลดการดื่มสุรา ลดปริมาณการสูบบุหรี่ ลดการเสี่ยงโชค (เล่นหวย) ละเว้นการเล่นการพนัน มีการรณรงค์ จัดกิจกรรมไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข การพนันและสิ่งเสพติดของมีนเมา ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี และกิจกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้น (ฤดี แสงเดือนฉาย และ เรืองดาว ทะชาลี, 2562)

บทบาสดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าสังคมแบบเก่านั้นมีอะไรที่แตกต่างไปกับสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมากในแง่ของความสุข เวลา การปฏิสัมพันธ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงน้อย ผู้คนมีความเคารพยำเกรงซึ่งกัน และกัน หรืออย่างที่เรียกกันว่าประเพณีเชษฐาปจายินธรรมนั่นเอง (มีความเคารพนอบน้อมต่อผู้ใหญ่) สรุปว่า คนในชุมชนสังคม ต่างคนต่างรู้หน้าที่ของตน หน้าที่ของกัน และกันว่าควร หรือต้องทำอะไรจึงจะทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นต่อไปดังนั้นการพัฒนาจึงต้องมีการวางเป้าหมายในการพัฒนา และสิ่งที่ควรพัฒนาเป็นประการแรก คือ การพัฒนาคน เพื่อนำศักยภาพของคนมาใช้ในการบริหารงาน ดังปรากฏตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543) อธิบายไว้ โดยสรุปว่า นอกจากการมีเศรษฐกิจเจริญได้ และธรรมชาติก็อยู่ดีคู่กันไปนั้นต้องเริ่มมาจากการพัฒนาคน และต้องพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งเป็นการพัฒนาทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ประสานเกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึงเป็นหนทางที่ทำให้การพัฒนาถูกต้องและยั่งยืนนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน ถ้าจะแก้ปัญหาลงโลกให้สำเร็จนำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีงามมีความสุขอย่างอารยชนผู้มีอารยธรรมที่แท้จริงได้ มนุษย์ต้องดำเนินชีวิตเป็นระบบ และต้องพัฒนาให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลโยงประสานกันครบทั้งสามด้าน คือ ตัวมนุษย์เอง สังคม สิ่งแวดล้อม และการพิจารณาให้ตลอดรวม เรียกว่า ระบบองค์รวมสมบูรณ์

ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาหาคำตอบว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยหรือไม่ โดยจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน จากนั้นจะอภิปรายในแง่พระธรรมและพระวินัยว่าแนวคิดหรือมีช่องทางที่เปิดให้พระสงฆ์ทำงานสังคมสงเคราะห์ได้บ้างหรือไม่ และสุดท้ายจะย้อนกลับมาตอบคำถามว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของท่านเหมาะสมหรือไม่”

กรณีตัวอย่าง พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทที่สำคัญกับชุมชน มีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมให้กับประชาชนเพื่อให้เกิดความสุขสงบในการดำเนินชีวิต สามารถดำเนินชีวิตของตนในสังคมอย่างรู้เท่าทันกับความเป็นจริง และนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ไปประพฤติปฏิบัติ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และมีพระสงฆ์หลายรูปที่มีบทบาทในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเพื่อนำเสนอ ดังนี้

1. กรณีการตั้งสหบาลข้าวของพระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน) จังหวัดสุรินทร์

หลวงพ่อนาน สุทนต์โล ท่านให้ความสำคัญเรื่องคุณค่าและอุดมการณ์พัฒนามากพยายามอบรมพัฒนาจิตของประชาชนให้มีคุณธรรมจริยธรรมนำชีวิต ซึ่งลักษณะเด่นที่เป็นคุณค่าและอุดมการณ์ของท่าน การจัดตั้งสหบาลข้าวเปลือก คำว่า “สห” หมายถึงการรวม หรือร่วมกัน “บาล” แปลว่า รักษาให้คงอยู่ เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่าการจัดตั้งกองทุนข้าวเปลือกมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวนามาก ไม่ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากที่อื่นมาทุกคนต้องช่วยกันรักษา การจัดตั้งสหบาลข้าว หรือธนาคารข้าวในปี พ.ศ. หลวงพ่อนานได้รับนิมนต์ให้ไปศึกษาดูงานยังประเทศต่างๆ ดังเช่น ประเทศศรีลังกา ศึกษาดูงานเรื่อง “การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือผู้ยากจน” ในประเทศประเทศสาธารณรัฐเกาหลีใต้ประเทศไต้หวัน และประเทศญี่ปุ่น ถือเป็นศึกษาดูงานดูงานเรื่อง “การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรโดยเฉพาะ” ผลจากการศึกษาดูงานในประเทศต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ท่านเกิดองค์ความรู้แนวคิดใหม่ๆ มาผสมผสานกันพัฒนาชุมชนเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อย ท่านมีแนวคิดที่จะจัดตั้ง “สหบาลข้าวบ้านท่าสว่าง” เพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนาชุมชนอย่างสันติวิธี (ธงชัย สีโสมณ และคณะ, 2556)

2. การเยียวยารักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ของ พระราชวิสุทธิประชานาถ (อลงกต) วัดพุทธบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี

พระราชวิสุทธิประชานาถ (อลงกต ติกขปัญโญ) ชื่อเดิม อลงกต พลमुख เกิดเมื่อ พ.ศ. 2496 ภูมิลำเนาเดิม อยู่ที่จังหวัดราชบุรี บิดารับราชการกรมทางหลวง มารดาเสียชีวิตตั้งแต่ท่านยังวัยเยาว์ ได้รับการศึกษาครั้งแรกที่จังหวัดราชบุรี ต่อมาได้เรียนต่อที่กรุงเทพมหานครแล้วย้ายที่เรียนไปตามจังหวัดต่างๆ อีกหลายแห่ง สาเหตุเพราะต้องติดตามโยมบิดาซึ่งเป็นข้าราชการต้องย้ายที่ทำงานไปหลายแห่ง จนเรียนจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ต่อมาได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน สาขาวิศวกรรมศาสตร์ สำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาตรี จากนั้นได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย สาขาวิศวกรรมเครื่องกลจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท แล้วสมัครเข้าทำงานที่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่ทำงานอยู่ไม่นานก็เบื่อทางโลก จึงลาออกมุ่งศึกษาทางธรรมโดยอุปสมบทที่วัดบวรนิเวศเมื่อปี พ.ศ. 2522 สังกัดธรรมยุติกนิกาย

ใน พ.ศ. 2529 ได้ย้ายมาอุปสมบท และจำพรรษาสังกัดมหานิกาย ณ วัดเขาสมโภชน์ อำเภอย้ายบาดาล จังหวัดลพบุรี และเริ่มศึกษาทางธรรมอย่างจริงจังโดยออกธุดงค์ ไปตามเขาและถ้ำต่างๆ หลายจังหวัด เป็นระยะเวลาประมาณ 2 – 3 ปี จนธุดงค์กลับมาที่จังหวัดลพบุรี ในปี พ.ศ. 2531 พระเถรานุเถระได้ขอให้มาจำพรรษาที่วัด พระบาทน้ำพุ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีเจ้าอาวาส และได้ตั้งพระอาจารย์อลงกต ติกขปัญโญเป็นเจ้าอาวาสมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาได้มีโอกาสไปเยี่ยมผู้ป่วยโรคเอดส์ ณ โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ พบว่าผู้ป่วยเป็นจำนวนมากส่วนใหญ่ 'จะเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง ไม่มีญาติขาดคนคอยดูแลจึงได้ช่วยดูแล มีผู้ป่วยหลายคนต้องเสียชีวิตในอ้อมแขนของท่าน

เมื่อกลับมายังวัดพระบาทน้ำพุ จึงมีความคิดว่า ควรหาสถานที่สำหรับเป็นที่พักพิงของผู้ป่วยโรคเอดส์ในระยะสุดท้ายของชีวิตสักแห่งหนึ่ง ประกอบกับองค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสังคม (พ.ส.ส.) มีแนวคิดเช่นเดียว จึงได้ร่วมจัดตั้งโครงการธรรมรักษานิเวศน์ บ้านพักผู้ป่วยเอดส์ในระยะสุดท้ายขึ้นในปี พ.ศ. 2535 โดยระดมทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่เท่าที่จะหาได้จัดสร้างเรือนพักสำหรับผู้ป่วย โดยขอรับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ จัดตั้งผู้รับบริจาคหาทุนทรัพย์ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายให้กับผู้ป่วยพร้อมทั้งได้ออกแสดงพระธรรมเทศนาไปยังสถานที่ ต่างๆ เพื่อหาทุนทรัพย์สมทบเป็นค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่ายา ค่าของเครื่องใช้ส่วนตัวของผู้ป่วย ฯลฯ

นับว่าเป็นผู้ส่งเสริมให้กับสังคมมีความเสียสละเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ ปลุกจิตสำนึกให้มีความเมตตา และมนุษยธรรม อันนำไปสู่ความคิดตามวิถีทางพระพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์ แพทย์ พยาบาล อาสาสมัครเป็นผู้ดูแลผู้ป่วยร่วมกันช่วยควบคุมปริมาณการเผยแพร่โรคเอดส์ช่วยให้ชุมชนไม่แสดงความรังเกียจ นอกจากนี้ยังได้จัดสาธารณกุศลสงเคราะห์ เช่น ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ให้กับผู้ป่วยทุกคน แม้กระทั่งการจัดการฌาปนกิจศพ (มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, 2562)

3. การตั้งอโรคยศาล หรือ สถานอภิบาลพักฟื้นผู้ป่วยโรคมะเร็งด้วยสมุนไพรของ ปพน พันธ์ จิระมโม วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร

อโรคยศาล วัดคำประมงเป็นสถานที่ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยมะเร็งทุกชนิดอย่างเป็นองค์รวม ด้วยวิธีการรักษาทางการแพทย์แบบผสมผสาน ทั้งการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกภายใต้ความรับผิดชอบดูแลของพระอาจารย์ปพนพันธ์ จิระมโม เจ้าอาวาส ผู้ป่วยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2547 จนถึงปัจจุบัน ได้รับการจัดตั้งเป็น โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ผสมผสานด้านมะเร็ง สกลนคร อโรคยศาลวัดคำประมง โดยการรักษาโรคมะเร็ง มีแนวทางดังนี้

1. การแพทย์แผนไทย รักษาด้วยยาสมุนไพรซึ่งมีคุณภาพมาตรฐาน มีงานวิจัยสนับสนุนและรับรอง
2. การแพทย์ผสมผสาน เป็นการรักษาเสริมควบคู่ไปกับการรักษาหลัก มุ่งเน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

โดยจัดกิจกรรมให้ผู้ป่วย และผู้ดูแลตลอดจนจิตอาสา ได้ปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำทุกวันเพื่อเรียนรู้แนวทางในการดูแลสุขภาพตนเอง (วัดคำประมง, 2562)

นอกจากนี้ยังมีกรณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมสงเคราะห์ เช่น การทำโครงการฝึกอาชีพสำหรับคนตกงานของ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี หรือ การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของพระสุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด เป็นต้น ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวสอดคล้องกับบทบาทของพระสงฆ์มากน้อยน้อยเพียงไรจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

พระธรรมวินัยกับงานสังคมสงเคราะห์

เนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนจะอภิปรายถึงพระธรรมวินัยว่ามีเนื้อหาส่วนใดหรือไม่ที่สนับสนุนการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ดังนี้

1) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระธรรม

หากกล่าวถึงถึงหลักธรรมสำหรับการทำงานสังคมโดยทั่วไป โดยไม่จำกัดว่าเป็นการทำงานของคนใด พระพุทธศาสนาก็มีหลักธรรมหลายหมวดที่กล่าวถึงเรื่องนี้ เช่น สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 เป็นต้น แต่ประเด็นของผู้เขียนไม่ได้อยู่ที่ว่าการทำงานเพื่อสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาต้องทำอย่างไร หากอยู่ที่ว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เป็นหน้าที่ตามพระธรรมวินัยหรือไม่

จุดมุ่งหมายการออกบวชของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นก็คือความหลุดพ้นจากกิเลส ดังตัวอย่างการออกบวชของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายในสมัยพุทธกาล ส่วนใหญ่ท่านเหล่านั้นตัดสินใจละชีวิตทางโลกออกบวชเพราะเห็นความน่าเบื่อหน่ายไร้แก่นสารของชีวิตที่คลุกคลีอยู่ในเรื่องโลกๆ หรือวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อเห็นว่าชีวิตทางโลกไร้แก่นสารจึงคิดแสวงหาชีวิตที่ดีกว่านั้นหรือประเสริฐกว่านั้น และชีวิตที่ประเสริฐตามค่านิยมของคนยุคสมัยพุทธกาลคือการเป็นอริยบุคคลหรือพระอรหันต์ โดยนัยนี้การออกบวชของคนสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่มาจากแรงผลักดันและแรงจูงใจคือการเห็นความไร้แก่นสารของชีวิตทางโลก และแรงจูงใจคือความต้องการความหลุดพ้น เมื่อท่านเหล่านั้นออกบวชและได้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งเอาไว้แล้ว ก็ได้ทุ่มเทชีวิตที่เหลืออยู่ทำงานช่วยเหลือชาวโลกให้เข้าถึงธรรมเหมือนอย่างท่าน ดังตัวอย่างพระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา 45 พรรษาหลังตรัสรู้เสด็จออกแสดงธรรมโปรดชาวโลกให้เข้าถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ การทำงานช่วยเหลือชาวโลกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายนี้เราอาจจะเรียกว่า “การทำงานสังคมสงเคราะห์” ก็ได้ แต่เป็นการสงเคราะห์ด้วยธรรม(ธรรมทาน) ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสส่งพระสาวกชุดแรกไปประกาศพระศาสนาที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...” (วิ.มหา.(ไทย) 4/32/40)

พุทธพจน์นี้ถือว่าเป็นแนวนโยบายการออกไปทำงานช่วยเหลือสังคมสำหรับพระสงฆ์ แต่การช่วยเหลือสังคมในพุทธพจน์นี้คงไม่ใช่เรื่องอื่นใด นอกจากการไปทำให้ชาวโลกได้รับประโยชน์สุขทาง

ธรรมเหมือนอย่างที่เราพระสงฆ์เหล่านั้นได้รับมาแล้ว แต่ประโยชน์สุขทางธรรมนี้ก็ขึ้นประเด็นที่ตั้งคำถามต่อไปได้อีกว่า หมายถึงประโยชน์สุขทางธรรมระดับไหน หมายถึงระดับความหลุดพ้นอย่างเดียว หรือหมายรวมเอาทุกระดับ ทั้งระดับต้น (ทิฐิธรรมมีกัตตะ-ประโยชน์สุขที่มองเห็นได้ เช่น เรื่องเศรษฐกิจฐานะทางสังคม เป็นต้น) ระดับกลาง (สัมปรายิกัตตะ-ประโยชน์สุขที่เลยมองเห็น เช่น ความสงบเย็นภายในจิตใจ) และระดับสูงสุด (ปรมาตตะ-ประโยชน์สุขสูงสุด คือความหลุดพ้น) ถ้าหมายถึงประโยชน์สุขแบบหลัง เน้นอนว่าการทำงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ในแง่ประโยชน์เชิงรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่น เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องสุขภาพอนามัย เรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการทำประโยชน์สุขทางธรรมในระดับเบื้องต้นเหมือนกัน แต่ประเด็นอยู่ที่ว่าการทำประโยชน์ระดับนี้ของสงฆ์เป็นการสร้างฐานเพื่อต่อยอดไปสู่ประโยชน์ทางธรรมที่สูงขึ้นไปหรือไม่ ถ้าเป็นเพียงประโยชน์เชิงรูปธรรมล้วนๆ โดยขาดมิติด้านจิตใจหรือด้านศาสนา เหมือนอย่างที่เราชาวโลกทั่วไปเราทำกัน ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น

ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกอาจไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า ฐานะหน้าที่ที่พระสงฆ์ต้องทำมีเรื่องอะไรบ้าง แต่คัมภีร์รุ่นหลังชั้นอรรถกถาได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า ฐานะหน้าที่ของพระสงฆ์มี 2 อย่าง คือ

1) **คันถธุระ** หมายถึง ฐานะหน้าที่ด้านการศึกษาเล่าเรียนพุทธพจน์ รวมทั้งการท่องบ่น ทรงจำ และสั่งสอนสืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง สรุปง่าย ๆ ว่า หน้าที่ด้านคันถธุระของพระสงฆ์เป็นเรื่องของการศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการปฏิบัติของตนและเป็นข้อมูลแห่งการเผยแผ่และการสืบทอดพระศาสนา

2) **วิปัสสนาธุระ** หมายถึง ฐานะหน้าที่ด้านการเจริญวิปัสสนาหรือด้านการเอาสิ่งที่ได้เรียนมาจากคันถธุระมาลงมือปฏิบัติในชีวิตจริง ฐานะสองด้านนี้เป็นเรื่องที่ต้องเนื่องกันเหมือนความต่อเนื่องกันระหว่างภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติ (theory and practice) นับว่าเป็นเรื่องปกติสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชเข้ามาแล้วจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาพุทธพจน์ทั้งในส่วนพระวินัยและพระธรรมให้เข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนจึงค่อยลงมือปฏิบัติ วิธีการศึกษานั้นอาจทำในรูปของฟังโอวาทจากพระพุทธเจ้าหรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ได้ หรือศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์หรือตำราต่างๆ ก็ได้ ซึ่งงานลักษณะอย่างนี้รวมอยู่สิ่งที่เรียกว่า “คันถธุระ” ทั้งสิ้น จากนั้นเมื่อมีภูมิความรู้พอสมควรจึงนำไปปฏิบัติให้เกิดผลในชีวิตจริง

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น ก็ชวนให้เกิดคำถามว่าทำไมไม่มีฐานะที่เกี่ยวกับการทำงานสังคมเลย อย่างนี้แสดงว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เป็นการกระทำในเรื่องที่ไม่ใช่ธุระใช้หรือไม่ มองผิวเผินคำตอบน่าจะเป็นอย่างนั้น แต่อย่าลืมว่าฐานะ 2 อย่างนี้ถูกกำหนดขึ้นในบริบทที่ต้องการให้พระสงฆ์รู้ลำดับขั้นตอนการพัฒนาตนว่าจะเริ่มจากอะไรไปสู่อะไร สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเรื่องที่มีมุ่งให้พระสงฆ์สร้างประโยชน์ส่วนตนหรือพัฒนาตนเป็นหลัก โดยยังไม่ได้พูดให้ครอบคลุมไปถึงว่าเมื่อพัฒนาตนเสร็จแล้วจะต้องทำอะไรต่อไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ให้ดีจะเห็นว่าฐานะอย่าง

แรก คือคันถธุระ ก็ได้แฝงเรื่องการทำงานสังคมอยู่ในนั้นด้วย นั่นคือ การสืบทอดเผยแผ่คำสอน ถือว่าเป็นฐานะที่สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา

2) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์: มองในแง่พระวินัย

พระวินัยหรือศีลของพระสงฆ์นั้นมีจำนวนมาก ทั้งศีลที่มาในพระปาฏิโมกข์ คือ ศีล 227 ข้อ และศีลเบ็ดเตล็ดอื่นอีกจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้เขียนยกตัวอย่างศีลบางข้อที่เห็นว่าเป็นประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาว่าเป็นอุปสรรคต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์หรือไม่ อย่างที่ทราบกันดีว่า เจตนารมณ์โดยรวมของการรักษาศีลนั้นก็เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนระดับพื้นฐานหรือระดับกายวาจาให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป โดยเฉพาะพระสงฆ์เป็นผู้บวชเข้ามาเพื่อหวังความหลุดพ้น จึงถูกตีกรอบความประพฤติด้วยพระวินัยอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อหล่อหลอมให้ท่านเข้าถึงความหลุดพ้นได้โดยเร็ว ดังนั้น กระทำใดๆ ของพระสงฆ์ที่สวนทางหรือไม่ส่งเสริมการเข้าถึงความหลุดพ้นจะถูกห้ามไว้โดยพระวินัย อย่างเช่นเรื่องการเลี้ยงชีพของพระสงฆ์ พระพุทธศาสนาออกแบบการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ให้เป็นผู้ไม่ต้องประกอบอาชีพ กล่าวคือให้เป็นผู้ฝากชีวิตด้านปัจจัย 4 ไว้กับชาวบ้านหรือสังคม ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์มีเวลาเต็มที่ในการศึกษาพัฒนาตนและทำงานช่วยเหลือสังคม หลักธรรมเรื่องสันโดษที่พระพุทธเจ้าสอนก็เพื่อสนับสนุนวิถีชีวิตของพระสงฆ์แบบนี้ ดังนั้น การกระทำใดก็ตามของพระสงฆ์ที่เป็นไปในลักษณะการประกอบอาชีพหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพ จึงถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดศีล ที่ว่าผิดศีลนี้มาจากเหตุผล 2 ประการ คือ เป็นการประกอบอาชีพอย่างฆราวาส และเป็นการกระทำที่ขัดกับรูปแบบชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องการให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ขอยกตัวอย่างศีลกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “มหาศีล” มีทั้งหมด 7 ข้อด้วยกัน ศีลกลุ่มนี้ว่าด้วยเรื่องการให้พระภิกษุงดเว้นจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยไตร่จณานวิชา เช่น การทำนายทายทักต่างๆ การทำพิธีบูชาไฟ การดูฤกษ์ยาม การพยากรณ์ทางโหราศาสตร์ การทำพิธีบนบาน การทำพิธีแก้บน การทำพิธีขับไล่ผี การปรุงยารักษาโรคต่างๆ เป็นต้น การกระทำเหล่านี้ถือว่าเป็นไตร่จณานวิชา (ขวาทางบรรลุลหฺม) และเป็นการหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า “ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยไตร่จณานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยไตร่จณานวิชาอย่างนี้ คือ ให้ฤกษ์อาวาหมงคล ฤกษ์วิวาหมงคล...บวงสรวงดวงอาทิตย์และทำมหาพรหม ร่ายมนตร์พ่นไฟ ทำพิธีเรียกขวัญ...” (ที.สี. (ไทย) 9/210/71) ประเด็นของข้อความนี้คือเรื่องการหาเลี้ยงชีพของพระสงฆ์โดยใช้ไตร่จณานวิชา ลำพังพระสงฆ์ประกอบอาชีพแม้ไม่ใช่ไตร่จณานวิชา ก็ถือว่าผิดอยู่แล้ว เพราะขัดกับรูปแบบชีวิตของพระสงฆ์ ยิ่งไปประกอบอาชีพด้วยไตร่จณานวิชา ก็ถือว่าผิดไปใหญ่ ประเด็นที่ควรวิเคราะห์ คือ การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในปัจจุบันเข้าข่ายเป็นไตร่จณานวิชาตามหลักมหาศีล 7 คือศีลที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงในพรหมชาลสูตร โดยมีที่มา จากการที่ทรงเตือนมิให้โกรธเมื่อมีผู้ติเตียนพระรัตนตรัย มิให้อินดีหรือหลงเมื่อมีผู้สรรเสริญ แล้วตรัสว่า คนอาจกล่าวชมเชยพระองค์ด้วยศีล 3 ชั้น คือศีลอย่างเล็กน้อย (จุลศีล) ศีลอย่างกลาง (มัชฌิมศีล) และศีล

อย่างใหญ่ (มหาศีล) โดยทรงชี้ว่า พระองค์ปฏิบัติศีลเหล่านี้จนเป็นที่สรรเสริญของชาวโลก และศีลเหล่านี้จะเป็นแนวทางการปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อไป (สุชีพ ปุณฺณโกภพ, 2550)

จากการนำเสนอในเบื้องต้น ผู้เขียนมองว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ไม่อาจวินิจฉัยตัดสินตามตัวอักษรได้ง่าย ๆ โดยมีประเด็นที่จะนำเสนอ ดังนี้

ประการที่ 1 พึงทราบก่อนว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติมหาศีลด้วยพระประสงค์ที่จะป้องกันไม่ให้พระสงฆ์นำเอาเรื่องเครื่องประดับมาเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ประเด็นของเรื่องอยู่ที่ “การหาเลี้ยงชีพ” แน่แน่นอนว่าชีวิตของพระสงฆ์ถูกออกแบบมาให้ประกอบอาชีพ โดยให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ 1) ด้านที่อยู่อาศัย หรืออาคาร 2) ด้านอาหารการกิน หรืออาหาร 3) ด้านเครื่องนุ่งห่ม หรืออาภรณ์ และ 4) ด้านยารักษาโรคหรือโอสถที่ชาวบ้านนำมาถวาย ทั้งนี้เพื่อสงวนเวลาและกำลังแรงงานไว้ใช้ในเรื่องการศึกษาปฏิบัติธรรมและการเอาธรรมไปช่วยเหลือสังคม

ประการที่ 2 ตัวเครื่องประดับนั้นแม้เป็นวิชาที่อาจมีประโยชน์ในการช่วยชาวโลกอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับวิชาด้านนั้น เพราะจะทำให้เสียเวลาและขัดขวางเส้นทางการบรรลุธรรม นอกจากนั้น ประเด็นที่ควรวิเคราะห์ต่อไป คือ การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์บางรูป เช่น พระสงฆ์ที่ประกอบยารักษาแก้ผู้ป่วยโรคเมรั้งหรือโรคเอดส์ การสอนวิชาการทางโลกที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา ถือว่าเข้าข่ายการเลี้ยงชีพด้วยเครื่องประดับหรือไม่ ผู้เขียนมองว่าประเด็นนี้ต้องดูเป็นกรณีไป ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นทำในเชิงธุรกิจเพื่อหารายได้มาเลี้ยงชีพหรือทำเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการหาเลี้ยงชีพด้วยเครื่องประดับและถือว่ามีศีลด้วย แต่ ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นทำในฐานะเป็นงานสังคมสงเคราะห์ ด้วยเจตนาที่จะช่วยเหลือชาวโลกจริง ๆ โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อหาเลี้ยงชีพแต่อย่างใด เพียงต้องการใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือกุศโลบายนำคนเข้าสู่ธรรมเท่านั้น เหมือนบาทหลวงในศาสนาคริสต์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือเผยแผ่ศาสนา เช่น การสร้างโรงเรียน และโรงพยาบาล เป็นต้น ก็อาจตีความได้ว่าไม่ใช่การเลี้ยงชีพด้วยเครื่องประดับและไม่เป็นการผิดศีล ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ทำงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วน ๆ หรือทำในฐานะเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วน ๆ โดยไม่เชื่อมโยงกับการนำคนเข้าสู่ประโยชน์สุขทางศาสนา แม้เป็นเรื่องที่ดีเพราะได้ช่วยเหลือคน แต่ก็ถือว่าไม่ยังสอดคล้องกับวิถีชีวิต และหน้าที่ที่แท้จริงของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

บทสรุป

งานสังคมสงเคราะห์นั้นถือว่าไม่ใช่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์โดยตรง หน้าที่หลักของพระสงฆ์คือการศึกษา การปฏิบัติ และการนำเอาธรรมะไปสงเคราะห์ชาวโลก อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการทำงานสังคมสงเคราะห์ก็อาจอนุโลมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ทางศาสนาของพระสงฆ์ได้เหมือนกัน อย่างเช่นพระสงฆ์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุบายนำคนเข้าหา

เป้าหมายทางศาสนา การเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณของพระสงฆ์จะใช้วิธีการแสดงธรรมสั่งสอนพุทธบริษัท โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือหยิบยกประวัติในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขึ้นมาบรรยายแสดงให้เห็นชัดถึงหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่เด็ก และเยาวชนรวมถึงประชาชนทั่วไป ได้นำไปใช้ เป็นต้น นอกจากนี้บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การประพฤติปฏิบัติตนเองตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เกิดความรู้ และมีคุณธรรม ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการนำไปประยุกต์ใช้ในด้านความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาในคุณค่าที่แท้จริงอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย สีสถาณ และคณะ. (2556). การศึกษาประวัติและผลงานของผู้เคยได้รับรางวัลการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพจากมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) คือ พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทฺธสโร) วัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- พระครูปลัดเณรนุวัตร (สุเทพ สุเทวเมธี). (2561). พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต*, 14(3), 127-142.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระนฤพันธ์ ญาณิสโร. (2562). วิถีครูบา: แนวคิดและกลไกการพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วม. *วารสารศิลปการจัดการ*, 3(3), 205-222.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. (2562). *พระครูอาทรประชานาถ*. สืบค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2562. จาก <http://library.tru.ac.th/index.php/inlop/lppep/347-lppe0411.html>.
- ฤดี แสงเดือนฉาย และ เรียงดาว ทวะชาลี. (2562). แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านชาวพุทธต้นแบบอย่างยั่งยืน. *วารสารศิลปการจัดการ*, 3(2), 91-104.
- วัดคำประมง. (2562). อโรคยศาล วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร ต้นทุนคือหัวใจ กำไรคือความสุขของประชาชน. สืบค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2562. จาก <http://www.khampramong.org>.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2550). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.